

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
INTRODUCTION	15
Rozdział pierwszy	
PARLAMENTARYZM I PREZYDENCJALIZM. DOKTRYNA I PRAKTYKA	21
1. Państwo nowożytne i jego formy.....	21
2. Istota i cechy ustroju (systemu) parlamentarnego	27
3. Istota i wyznaczniki ustroju (systemu) prezydenckiego.....	37
4. Ustrój (system) semiprezydencki, istota i rodzaje.....	43
Rozdział drugi	
PREZYDENT REPUBLIKI FINLANDII	48
I. GENEZA I HISTORIA INSTYTUCJI PREZYDENTA	48
1. Z historii politycznej. Ziemie fińskie w Królestwie Szwecji	48
2. Zgromadzenie Stanowe 1809 r. Początki autonomii i związku z Rosją	57
3. Zgromadzenie Stanowe 1863 roku.....	62
4. Przesilenie polityczne i reformy ustrojowe w Finlandii 1905–1907	66
5. Przemiany polityczne w kierunku niepodległości państwa.....	70
II. TWORZENIE USTROJU POLITYCZNEGO NIEPODLEGŁEGO PAŃSTWA	77
1. Zasadnicze dylematy ustrojowe	77
2. Debaty o formie państwa i konstytucji	81
3. Pozycja ustrojowa i wybory pierwszego prezydenta Finlandii ...	89
III. PRAKTYKA USTROJOWA I ROZWIĄZANIA KONSTYTUCYJNE PREZYDENCJALIZMU FINLANDZKIEGO.....	92
1. Praktyka ustrojowa i rozwiązania konstytucyjne w okresie międzywojennym	92
2. Instytucja prezydenta w okresie wojennym.....	115
3. Trudne lata powojnia. Nowe wyzwania międzynarodowe	129

IV. USTROJOWA ROLA PREZYDENTA I TRYB JEGO WYBORU.....	137
1. Pozycja konstytucyjno-prawna i rzeczywista prezydenta a ewolucja praktyki ustrojowej.....	137
2. System wyborów Prezydenta Republiki Finlandii.....	147
3. Kompetencje i odpowiedzialność prawna prezydenta.....	187
3.1. Prezydent w relacjach z Radą Państwa	190
3.2. Prezydent w relacjach w parlamencie	206
3.3. Prezydent w relacjach z organami wymiaru sprawiedliwości	211
4. Perspektywy ustrojowe. Stabilność czy zmiana?	219
Rozdział trzeci	
PREZYDENT REPUBLIKI ISLANDII.....	222
I. GENEZA I UWARUNKOWANIA INSTYTUCJI PREZYDENTA.....	222
1. Z historii politycznej Islandii. Okres związku z Danią w XIX i XX wieku.....	222
2. W kierunku autonomii i unii personalnej z Danią. Królestwo Islandii	267
3. Niepodległa republika. Trudne początki.....	307
II. REGULACJE KONSTYTUCYJNE I PRAKTYKA USTROJOWA PREZYDENCJALIZMU ISLANDZKIEGO	321
1. Przepisy konstytucji a pozycja prezydenta republiki.....	321
2. System wyborów prezydenta.....	327
3. Uprawnienia i odpowiedzialność prezydenta	338
III. KRYZYS FINANSOWY A PRÓBA REFORMY KONSTYTUCYJNEJ	361
1. Nadchodzący kryzys finansowy i jego ukryte symptomy	361
2. Kryzys bankowy, jego uwarunkowania i następstwa	363
3. Konsekwencje i zmiany polityczne	369
4. Próba uchwalenia nowej konstytucji Islandii	380
4.1. Powołanie Rady Konstytucyjnej i jej prace	384
4.2. Efekty prac Rady Konstytucyjnej	388
5. Zmiany ustrojowe i modernizacja urzędu prezydenta?	397
ZAKOŃCZENIE	402
Bibliografia.....	407
Materiały źródłowe i dokumenty	407
Monografie i opracowania zbiorowe.....	408
Artykuły i studia.....	419
Netografia.....	422

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	15
Chapter I	
PARLIAMENTARISM AND PRESIDENTIALISM.	
DOCTRINE AND PRACTICE	21
1. The Modern State and its design types	21
2. The nature and the characteristics of the parliamentary regime (system)	27
3. The nature and the determinants of the presidential regime (system)	37
4. The semi-presidential regime (system), its nature and types	43
Chapter II	
THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF FINLAND	48
I. THE ORIGINS AND HISTORY OF THE OFFICE OF THE PRESIDENT	48
1. An insight into political history. The Finnish lands within the territory of the Kingdom of Sweden	48
2. The Estates Assembly of 1809. The origins of the state autonomy and the relations with Russia	57
3. The Estates Assembly of 1863	62
4. The political turmoil and the regime reforms in Finland in the years 1905–1907	66
5. Political changes aimed at the independence of the state	70
II. THE FOUNDATION OF THE POLITICAL REGIME OF THE INDEPENDENT STATE	77
1. The underlying dilemmas with regard to the regime	77
2. The debates on the design of the state and the constitution	81
3. The powers within the regime and the election of the first president of Finland	89
III. THE POLITICAL REGIME PRACTICE AND THE CONSTITUTIONAL SOLUTIONS OF THE FINNISH PRESIDENTIALISM	92
1. The political regime practice and the constitutional solutions in the interwar period	92

2.	The office of the president during the war	115
3.	The troubled post-war period. New internal and international challenges	129
IV.	THE ROLE OF THE PRESIDENT WITHIN THE REGIME AND THE ELECTION PROCEDURES	137
1.	The constitutional-legal powers and the effective powers of the president vs. the evolution of the political regime practice	137
2.	The design of the election of the President of the Republic of Finland	147
3.	Competences and the scope of legal responsibility of the president	187
3.1.	The president in dealing with the Council of State	190
3.2.	The president in dealing with the parliament	206
3.3.	The president in dealing with the judicial authorities	211
4.	The political regime prospects. Stability or change?	219
Chapter III		
	THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF ICELAND	222
I.	THE ORIGINS AND THE DETERMINANTS OF THE OFFICE OF THE PRESIDENT	222
1.	An insight into the political history of Iceland. The relations with Denmark in the 19 th century and the 20 th century	222
2.	Towards the autonomy and the personal union with Denmark. The Kingdom of Iceland	267
3.	The independent republic. The troubled origins	307
II.	THE CONSTITUTIONAL REGULATIONS AND THE REGIME PRACTICE OF THE ICELANDIC PRESIDENTIALISM	321
1.	The provisions of the constitution vs. the role of the president of the republic within the realms of the regime	321
2.	The design of the election of the president	327
3.	The powers and responsibilities on the part of the president	338
III.	THE FINANCIAL CRISIS VS. THE ATTEMPT AT THE CONSTITUTIONAL REFORM	361
1.	The looming financial crisis and its implicit symptoms	361
2.	The banking crisis – determinants and implications	363
3.	The consequences and the political shifts	369
4.	The attempt at passing a new constitution of Iceland	380
4.1.	The appointment of the Constitutional Council and its works	384
4.2.	The outcome of the works of the Constitutional Council	388
5.	Changes within the realms of the political regime and the redesign of the office of the president?	397
	CONCLUSION	402
	BIBLIOGRAPHY	407

WSTĘP

W odniesieniu do państw skandynawskich znacznie częściej pojawiają się opracowania politologiczne i konstytucyjno-prawne zawierające całościowe analizy i charakterystyki systemu konstytucyjnego (ustrojowego) poszczególnych państw lub analizujące relacje pomiędzy parlamentem i rządem, niż te poświęcone instytucji prezydenta, istniejącej jedynie w Finlandii i Islandii. Wśród licznych prac politologicznych stosunkowo łatwo natrafimy również na te poświęcone partiom politycznym oraz systemom partyjnym, których geneza i ewolucja, zasady organizacyjne, formułowane propozycje programowe oraz relacje z obywatelami z jednej i instytucjami systemu politycznego z drugiej strony, są interesującym polem do badań i studiów naukowych. W relacjach między rządem i parlamentem w Danii, Szwecji i Norwegii odnaleźć można wiele podobnych lub wręcz takich samych procedur, mechanizmów, rozwiązań konstytucyjno-prawnych dotyczących struktury, organizacji prac, działalności i statusu ustrojowego obu wspomnianych podmiotów. Pozwala to całkowicie zasadnie mówić o odrębnym skandynawskim (nordyckim) modelu ustroju parlamentarnego w relacji do klasycznego modelu westminsterskiego. To, co najczęściej podkreślają badacze w odniesieniu do skandynawskiego modelu ustroju to konsensusowość zachowań i działań wszystkich jego podmiotów (głowy państwa, premiera, ministrów, deputowanych, liderów partii politycznych), pragmatyzm we wzajemnych relacjach w ramach systemu ustrojowego i w relacjach z otoczeniem gospodarczym oraz społeczeństwem, znaczący udział kobiet w życiu politycznym i sprawowaniu najważniejszych stanowisk na różnych poziomach instytucjonalnych państwa. W 2020 r., Panie: Erna Solberg, Mette Frederiksen, Sanna Marin i Katrín Jakobsdóttir, kierują rządami w, odpowiednio: Norwegii, Danii, Finlandii i Islandii. Jest to sytuacja bez precedensu również w historii tego regionu, dlatego trudno się dziwić badaczom skandynawskim, ale również z innych państw, w tym z Polski, iż tak chętnie analizują na gruncie różnych dyscyplin naukowych tamtejszą rzeczywistość.

W tym kontekście interesującym badawczo jest sformułowanie pytania o ewentualny model instytucji prezydenta, charakterystyczny dla dwóch republikańskich państw omawianego regionu. Czy również mamy do czynienia z podobieństwami w odniesieniu do pozycji ustrojowej, sposobu wyboru, zakresu kompetencji, które wykorzystują poszczególni prezydenci w relacjach z innymi podmiotami systemu ustrojowego – parlamentem, premierem i rządem, partiami politycznymi, a szczególnie ich liderami i w relacjach z obywatelami. Czy można zasadnie mówić o prezydenalizmie skandynawskim, a jeśli tak, jakie są jego konstytutywne cechy. Aby odpowiedzieć choćby na tak wstępnie sformułowane pytania, nie można ograniczyć analizy do wątków konstytucyjno-prawnych. Systemy konstytucyjne państw skandynawskich zawierają i odwołują się często do tradycyjnych i historycznych niekiedy procedur i mechanizmów sprawowania władzy w państwie. Mimo przeprowadzanych licznych zmian i modernizacji przepisów konstytucyjnych, należy mieć na uwadze, że są to akty „stare” wśród występujących w państwach europejskich i m.in., w tym występuje zasadnicza różnica między Finlandią, która ma Konstytucję Republiki uchwaloną 11 czerwca 1999 r. i Islandią, której konstytucja republikańska została uchwalona 17 czerwca 1944 r., jednak w dużej mierze w oparciu o tekst Konstytucji Królestwa Islandii z 18 maja 1920 r.

Dlatego też w opracowaniu, które w całości mieści się w ramach politologii, obok wątków konstytucyjno-prawnych analizowana jest również praktyka ustrojowa, określony styl sprawowania urzędu mający również związek z cechami osobowości, doświadczeniem i umiejętnościami, np. negocjacyjnymi oraz kontekst sytuacyjny, na który składają się wątki gospodarcze, społeczne, kulturowe w ujęciu historycznym i współczesnym. Uznaję, podobnie jak wielu innych badaczy, iż rodowodu, uwarunkowań i istoty poszczególnych instytucji ustrojowych we współczesnych państwach nie uda się wyjaśnić na gruncie jednej dyscypliny naukowej, nawet tych, które zaliczane są do kategorii *politics*. Stąd odwołuję się poza pracami *stricte* politologicznymi, do opracowań z zakresu historii, prawa konstytucyjnego i administracyjnego, ekonomii, socjologii i prac filologicznych. Jest to zgodne z aktualnymi trendami i oczekiwaniami formułowanymi w stosunku do studiów politologicznych.

W całym opracowaniu opieram się o założenia metodologii neoinstytucjonalnej w ujęciu J.P. Olsena i J.G. Marcha¹. Ze względu na to, iż staram się

¹ Por. przykładowo: J.G. March, J.P. Olsen, *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, *American Political Science Review* 1984, Vol. 78, s. 734–749; J.G. March, J.P. Olsen, *Popular Sovereignty and the Search for Appropriate Institutions*, *Journal of Public Pol-*

korzystać z dorobku innych nauk i publikacji, które pośrednio lub bezpośrednio dotyczą prezentowanej problematyki, uwzględniam fakt, iż przywoływani autorzy preferują inne podejścia metodologiczne, np. behawioralne lub funkcjonalne, co powoduje również ich obecność w tym opracowaniu. Dodatkowo, w największym możliwym stopniu starałem się wykorzystać dostępne materiały źródłowe i dokumenty, stosując w narracji oryginalne określenia fińskie, szwedzkie i islandzkie wraz z terminami ogólnymi przyjętymi powszechnie za anglosaskimi naukami politycznymi: prezydent, premier, rząd, gabinet, parlament itd. We wszystkich tych wypadkach istnieją oryginalne terminy, używane przez badaczy publikujących we właściwych sobie językach. Sądzę, że ma to istotne znaczenie poznawcze, ponieważ wskazuje na bogactwo i różnorodność terminów i kategorii służących do opisu podobnych instytucji, mechanizmów i rozwiązań prawnych występujących w poszczególnych państwach.

Cel poznawczy i popularyzatorski uzupełniają się, bowiem w badaniach społecznych w Polsce najczęściej podejmowana jest problematyka dotycząca naszych zachodnich, wschodnich, a w ostatnich latach, południowych sąsiadów. Najmniej studiów politologicznych i prawnych dotyczy naszych północnych sąsiadów, a być może w naszej zamierchłej historii to jest region, z którym jesteśmy genetycznie najbardziej powiązani. Wskazuje na to coraz więcej badań archeologicznych i historycznych. Współcześnie jest to region, do którego przybyło przez ostatnie dwie dekady bardzo wielu Polaków, stąd w naturalny sposób zainteresowanie wydarzeniami oraz życiem politycznym, społecznym i gospodarczym, wyraźnie wzrosło. Również z tego względu, poświęcanie mu większej uwagi w ramach badań prowadzonych w różnych dyscyplinach jest bardzo pożądane.

W odniesieniu do instytucji prezydenta można zaobserwować w badaniach różne próby budowania rozwiązań modelowych oraz tworzenia wskaźników, dzięki którym byłaby możliwość porównywania ich statusu polityczno-prawnego w poszczególnych państwach. Część z tych prób można uznać, jak sądzę, za udane i wzbogacające wiedzę o tym ważnym współcześnie urządzie. Zaliczam do nich próbę podjętą w ramach opracowania, którego byłem redaktorem naukowym, gdzie zastosowano ujęcie komparatystyczne w stosunku do

icy, Cambridge University Press 1986, Vol. 6, Issue 4, s. 341–370; J.P. Olsen, *Nyinstitutionalismen og statsoivenskapen*, Statsvetenskaplig Tidsskrift 1985, Vol. 88, s. 1–14. Także: J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.

najczęściej występujących uprawnień prezydentów we współczesnych państwach². Inną propozycją było opracowanie Wskaźnika Władzy Prezydenta (*The Index of Presidential Authority – IPA*)³. Zbudowany przez badaczy z Uniwersytetu w Aarhus zmatematyzowany wskaźnik pozwala dość precyzyjnie określić to, co badacze zawierają w kategorii „Władza Prezydenta”, na którą składają się jego poszczególne, najczęściej występujące uprawnienia. Istotną słabością metodologiczną dotychczasowych propozycji jest łączne traktowanie prezydentur w państwach demokratycznych i niedemokratycznych. Porównywanie konstytucyjno-prawnych kompetencji Prezydenta Finlandii i Prezydenta Rosji jest z punktu widzenia naukowego poznania bezwartościowe i zamazujące rzeczywistość ustrojową, bez względu na to, jak precyzyjnie w wartościach liczbowych to wyrazimy. Nie sugeruję jednak zaprzestania badań instytucji prezydenta w państwach niedemokratycznych, które uznają za ważne i celowe.

Oczywiście praca naukowa musi lub powinna zawierać wątki polemiczne i tak jest w tym wypadku. Nie wszystkie pozycje z literatury przedmiotu, zarówno te obcojęzyczne (najczęściej anglojęzyczne), jak i polskie zawierają w pełni rzetelne fakty, informacje i opisy procedur, procesów lub mechanizmów spotykanych i istniejących w praktyce ustrojowej poszczególnych państw. Niekiedy, kierując się paralelą do sytuacji polskiej i naszego urzędu prezydenta, jego uprawnień lub trybu wyborów, bądź innego organu państwa, pomija się, bądź wyjaśnia niewłaściwie specyficzne rozwiązania i fakty jakie miały miejsce w praktyce ustrojowej lub w obowiązujących w przeszłości i aktualnie aktach prawnych Finlandii i Islandii. Należy takie sytuacje zmieniać i naprawiać, aby akcentować fakt prowadzenia solidnych i obiektywnych nadań naukowych przez polskich naukowców w polskich instytucjach naukowo-badawczych.

² Porównań takich dokonano wykorzystując częściowo propozycję: T. Frye, *A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies*, *Comparative Political Studies* 1997, Vol. 30, Issue 5, s. 523–552. W przeprowadzonej przez zespół badaczy komparatystyce w odniesieniu do 19 urzędów prezydenta w państwach Europy i Stanów Zjednoczonych, zastosowano jako kryteria 30 najczęściej występujących uprawnień prezydentów. W badaniu uczestniczyli: J. Osiński, I. Bokszczanin, A. Mirska, B. Pytlik i J. Zieliński. Jego efekty zostały opublikowane w pracy: *Prezydent w państwach współczesnych. Modernizacja instytucji*, J. Osiński (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009, s. 763–775.

³ Por. L. Johannsen, O. Nørgaard, *IPA: The Index of Presidential Authority. Explorations into the measurement and impact of a political institution*. <https://www.researchgate.net/publication/315756690> (17.07.2018 r.).

Dotarcie do potrzebnych dokumentów i literatury przedmiotu, szczególnie oryginalnej skandynawskiej, nie byłoby możliwe bez współpracy i wizyt w tamtejszych instytucjach naukowych, których udało mi się odbyć kilkadziesiąt. Uniwersytety w Oslo, Bergen, Uppsali, Lund, Helsinkach i Reykjavíku zarówno dzięki swoim zasobom naukowym, jak i pracownikom naukowym i administracyjnym, zawsze były miejscem moich spokojnych i konsekwentnych studiów nad problemami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi Skandynawii. I jestem im za to bardzo wdzięczny, nie wyróżniając nikogo, ale pamiętając o wszystkich, od prof. Steina Evju, mojego pierwszego mentora w Norwegii poczynając. Dziękuję moim Przyjaciołom prof. Izabeli Zawislińskiej i prof. Bogusławowi Pytlikowi za twórcze dyskusje i polemiki na temat ekonomicznych i historycznych uwarunkowań ewolucji instytucji prezydenta w Finlandii i Islandii, przyczyn i rozwoju kryzysu finansowego 2008+ na Islandii oraz sugestie językowe i redakcyjne. Pozostaję z nadzieją na dalszą współpracę i wspólne podróże po tym pięknym regionie Europy. Chciałbym, aby publikacja skłoniła młodych pracowników nauki, doktorantów i studentów do zainteresowania zawartą w niej problematyką oraz samą Skandynawią, naszym najbliższym i w małym stopniu rozpoznany sąsiadem.